

ФРАЗЕОЛОШКЕ МОДИФИКАЦИЈЕ У КОЛУМНАМА СВETИСЛАВА БАСАРЕ¹

У раду је представљена анализа фразеолошких модификација у колумнама Светислава Басаре, која открива ауторов јединствен приступ фразеолошком фонду српског језика и упућује на ауторов специфичан однос према језику и језичкој слици света, те тако представља један од могућих приступа проучавању његове језичке личности. Будући да су ранија истраживања показала да теорија језичке личности може бити примењена у проучавању књижевних текстова, један од циљева овог истраживања јесте да потврди могућност њене примене у новинарском курсу, са полазном претпоставком да ће на фреквентност и врсту модификација, осим индивидуалних особина језичке личности аутора, утицати и карактеристике новинског жанра, а може се очекивати да ће се у тексту манифестовати и особине језичке личности аутора карактеристичне за његово књижевно стваралаштво. Анализа и класификација грађе извршене су на основу типова трансформација фразеолошке структуре на лексичком, граматичком и семантичком плану фразеолошких израза, а примењен је и прагматички приступ, којим се указује на циљеве уношења модификација у одабрани фразеолошки израз и тиме осветљава мотивациони ниво језичке личности аутора. Корпус на коме је истраживање спроведено чине одабрани примери фразеолошких модификација из Басариних колумни које су најпре излазиле у листу *Данас*, а затим у листу *Курир*, те је један од задатака истраживања био да утврди да ли је промена окружења колумне условљена променом идеолошког усмерења, те да ли је дошло до промене на мотивационом нивоу језичке личности аутора. Добијени резултати могу бити значајни за даља лингвокултуролошка и фразеолошка истраживања, али се могу применити и у даљим књижевним проучавањима Басариног дела.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: фразеолошке модификације, новинарски дискурс, језичка личност, језичка слика света, Светислав Басара

---

¹ Рад је настао под менторством проф. др Гордане Штрбац, којој се овом приликом захваљујем на свим сугестијама. Полазиште у истраживању био је део мастер рада који је одбрањен под менторством проф. др Владиславе Ружић, којој се овом приликом такође захваљујем.

1. Уводна разматрања и теоријски оквир истраживања

1.1. Предмет, корпус и циљеви истраживања

Предмет истраживања у овом раду јесте употреба модификованих фразеолошких израза у колумнама Светислава Басаре. Корпус на коме је истраживање спроведено представља избор фразеолошке грађе из колумне *Фамозно*, која је излазила свакодневно у дневном листу *Данас* до 2020. године, а затим, под истим називом, у листу *Курир* од почетка 2021. године. Анализом је обухваћено 30 примера,² 15 из листа *Данас* и 15 из листа *Курир*, из укупно 20 колумни, 13 објављених у листу *Данас* у периоду од 18.11.2014. до 28.12.2014. и 7 објављених осам година касније у листу *Курир*, од 23.11.2022. до 12.12.2022. године, како би се, поређењем ова два временски удаљена корпуса, из два листа са различитом уредничком политиком, утврдило да ли у њима постоји разлика у мотивацији и употреби фразеолошких модификација. Садржина колумни у оба листа тиче се анализе актуелних догађаја и критике друштвене стварности, при чему је критика колумнисте посебно усмерена на новинаре и политичаре, али су критиком обухваћене и друге јавне личности из различитих сфера друштвеног живота и њихови поступци значајни за читалачку публику у датом тренутку, о којима аутор износи своје мишљење и ставове. Да би се утврдило да ли је дошло до промене у идеолошком усмерењу и да ли је промена окружења колумне имала политичку позадину, у истраживању је примењена теорије језичке личности, чије методе треба да покажу на који начин се кроз поступак модификовања фразеолошких израза манифестује језичка личност аутора у новинском тексту и да ли је дошло до промене пре свега на мотивационом нивоу језичке личности аутора. Стога је један од циљева истраживања био показати на који начин се теорија језичке личности може применити у новинарском дискурсу.

Анализа модификованих фразеологизама извршена је на основу типова трансформација и на основу прагматичких циљева извршених модификација, а одабрани су они примери у којима је приметна интервенција аутора на плану структуре или значења фразеолошких израза и чији су основни облици потврђени у неком од фразеолошких речника. У ту сврху коришћени су речници српског језика, како посебни, фразеолошки: *Фразеолошки речник српског језика* Ђ. Оташевића (ФРС) и *Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика* Ј. Матешаћа (ФРХС), тако и општи, дескриптивни: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ), *Речник српскохр-*

² Овај број односи се пре свега на број анализираних примера, али је у многима од њих модификовањем обухваћено више фразеолошких јединица. Разлика у броју колумни из којих је ексцерпирана грађа може се објаснити тиме да се у колумнама не јавља увек исти број фразеолошких модификација.

ватског књижевног језика (РМС) и Речник српског језика (РСЈ). Анализом нису обухваћене све фразеолошке модификације из наведених колумни, већ само репрезентативни примери који илуструју поступке модификовања.

Класификација модификованих фразеологизама представљена је према моделу датом у раду *Неки типови трансформација фразеолошких израза у језику новина* (Петровић 1982: 103–111), на основу ког се могу издвојити различите трансформације стандардне фразеолошке структуре које се одвијају на лексичком или граматичком плану фразеолошких израза.

Промене фразеологизама на лексичком нивоу су најочљивије и најчешће, и могу се остварити као:

- 1) контаминација – комбиновање лексичких јединица из два фразеологизма;
- 2) супституција – замена једне лексеме или више лексичких компонента једног израза лексемама ван њега;
- 3) интерполирање – формално проширивање фразеолошке структуре новим, најчешће придевским и прилошким компонентама и
- 4) редукција лексичког састава.

Промене на нивоу граматичке структуре фразеологизма су ређе, и могу довести до нарушавања семантичког јединства фразеологизма (Петровић 1982: 111).

У раду су описани различити начини модификовања фразеолошких израза како на лексичком тако и на граматичком нивоу фразеолошке структуре, као и промене које се услед ових модификација јављају на семантичком плану фразеологизма. Прагматичко-циљни приступ у анализи показује са којим циљевима аутор уноси модификације у устаљене фразеолошке изразе, и на који начин се кроз ове модификације у тексту манифестују особине језичке личности аутора.

1.2. Теорија језичке личности и језичка слика света

Теоријски оквир истраживања чини теорија језичке личности, која има упориште у когнитивној лингвистици и лингвокултурологији, а чију је најпотпунију формулацију дао Ј. Караулов (2010).³ Према овом аутору, језик се не може упознати сам по себи без укључивања корисника и његових историјсколингвистичких, социolingвистичких, етнолингвистичких и психolingвистичких особености, те се увођењем појма језичке личности у лингвистичка разматрања интегришу различити аспекти језика који су до

³ Студија Ј. Караулова објављена је први пут 1987. године, а за потребе овог истраживања коришћено је тумачење њеног седмог издања из 2010. године дато у: Штрбац – Штасни (2022).

тада били непомирљиви. Језичка личност, према Караулову, јесте човек који овладава способношћу стварања и разумевања текстова, који се разликују по степену структурно-језичке сложености, дубини и прецизности одражавања стварности и одређеној циљној усмерености. У моделу језичке личности издвајају се три нивоа: вербално-семантички, који одражава степен овладавања обичним, свакодневним језиком, чије су јединице речи које ступају у одређене граматичке и асоцијативне везе, и стереотипно се повезују у уобичајене синтагме, формулаичне изразе и фразе; лингвокогнитивни (тезаурусни), који чине појмови, односно идеје и концепти, који успостављају хијерархијско-координативне односе одражавајући слику света, чије су стереотипне везе дефиниције, афоризми, пословице, изреке; трећи је мотивациони ниво који укључује испољавање мотива и циљева, попут оних који управљају стварањем текстова и који одређују хијерархију значења и вредности у језичком моделу света; јединице овог нивоа су комуникативно-делатносне потребе личности, као што су потреба за изношењем мишљења и тежња ка деловању на реципијента, а њихови односи задати су карактеристикама комуникативне ситуације и комуникативним улогама учесника, а садржај стереотипа на овом нивоу уочљив је у сликама и симболима прецедентних текстова (Штрбац – Штасни 2022: 11–12).⁴

У структури језичке личности могуће је, при томе, издвојити инваријантни, непроменљиви и променљиви део слике света. Инваријантни део структуре језичке личности формиран је под утицајем националнокултурне традиције и заједнички је свим члановима колектива, због чега се може говорити о одређеним националним језичким личностима (Штрбац – Штасни 2022: 11–15). Језичка личност аутора реализује се на свим нивоима и као конкретна језичка личност која испољава индивидуалне особине, али и као део колектива коме припада, односно као национална језичка личност српског језика.

Језичка личност се сматра централним појмом у лингвокултуролошким истраживањима јер се међусобно деловање језика и културе најбоље одражава у језику (Штрбац – Штасни 2022: 14). Теорија језичке личности може се тако применити и у перцепцији савремених текстова, што је на примеру књижевноуметничког дела показала С. Ристић проучавајући говор јунака у драми *Косанчићев венац* Слободана Селенића (Ристић 1997). Њена запажања тичу се пре свега препознавања начина реализације општег језичког типа српског језика кроз говор јунака драме, као и уочавања улоге појединца у

---

⁴ Под појмом прецедентних текстова Караулов подразумева опште познате текстове из народног и индивидуалног стваралаштва одређене језичке заједнице, које појединац као језичка личност употребљава у виду стереотипа и образаца показујући познавање духовне културе којој припада, и која се чува у језику (Ристић 1997: 75).

стварању колективног мишљења и инваријантних вредности језика. Ликови у драми преко свог говора испољавају и своју језичку личност са свим специфичностима социјума из ког потичу, али се у њиховом говору одражавају и инваријантне структурно-семантичке карактеристике српског језика које чине општи језички тип (Исто: 77). Језичка личност и општи језички тип српског језика препознају се, при томе, на свим језичким нивоима: на вербално-семантичком као способност перцепције структурно-граматичких модела, али и одступања и грешака, а на лингвокогнитивном и мотивационо-циљном нивоу језичка личност српског језика реализује се у препознавању појава као што су: начин усвајања и употребе стереотипа, употреба прецедентних текстова, откривање говорних стратегија и функционалностилских елемената говора (Исто: 86). Појава варирања језичких јединица објашњава се, при томе, не само као нормалан начин постојања језика већ и начин на који се реализује улога појединца у развоју језика, због чега је и важно откривати „оне индивидуалне реализације језика и оне његове варијанте које ће репрезентовати опште језичке појаве његовог матерњег језика”, а да би се у томе успело мора се осим матерњег језика познавати и национална култура, историја и традиција (Исто). Ово истраживање показује да се теорија језичке личности може применити и у новинарском дискурсу, где се може говорити о начину испољавања језичке личности аутора у тексту, управо кроз индивидуалне реализације и специфична варирања језичких јединица, као што су фразеолошки изрази.

Модификације фразеолошких израза могу се посматрати и као поступак којим аутор настоји да утиче на језичку слику света. У литератури се сликом света обично назива уређени скуп знања о стварности који се формира у колективној свести, док би језичку слику света чиниле представе и знања једне заједнице о стварности фиксиране у језичким јединицама (Штрбац – Штасни 2022: 28–29). У етнолингвистичким и лингвокултуролошким истраживањима фразеологија се сматра једним од најважнијих извора за реконструкцију језичке слике света, будући да се у фразеологији налазе културне информације које су наталожене и сачуване у колективном памћењу (Мршевић-Радовић 2008).

„Захваљујући својој релативно стабилној структури и значењу, фразеолошке јединице ће се као вишелексемни спојеви, целовитог значења и релативно устаљеног лексичког састава, као експресивне јединице које се репродукују у језику, понашати, слично пословицама и изрекама, као повољна ‘спремишта’ за најразличитије културне садржаје” (Мршевић-Радовић 2008: V).

Управо ће чињеница да „фразеолошки фонд једног језика представља вредносни извор знања, података о култури и менталитету народа” (Вуловић 2015: 230) послужити аутору да модификовањем фразеолошких израза утиче

на рецепијенте, деловањем на њихове представе и вредносне ставове. Начин на који аутор приступа фразеолошком фонду и уноси модификације у устаљене фразеолошке изразе указује на однос аутора према језичкој слици света, утичући нарочито на њен експресивно-сликовити и емотивно-вредносни садржај, јер је, према речима Н. Алефиренка,⁵ логичко-предметни садржај језичке слике света у саодносу са појмовима и вербализован је терминима и лексиком примарне номинације, док је експресивно-сликовити и емотивно-вредносни садржај језичке слике света повезан са представама и вербализован знацима секундарне номинације, као што су метафоре и фразеологизми (Штрбац – Штасни 2022: 29).

Осим опште језичке слике света може се, дакле, говорити и о ауторској слици света, која на различите начине од ње одступа. Потребу њиховог поређења истиче Ајдачић (2016: 395–408) сматрајући да се на овај начин може утврдити удео појединца у изградњи општих представа. Према њему, ауторска слика света део је опште слике света, али садржи и елементе индивидуалне слике света, као и особине текста односно дискурса или жанра.

„Својства ауторске слике света представљају подтип субјективне (индивидуалне) слике света, коју одређују идентитети субјекта, комуникативна ситуација и типови дискурса, односно особености ауторског текста” (Ајдачић 2016: 398).

Као тешкоће у одређивању ауторске слике света могу се јавити: неодређеност, позиционирање ауторског гласа, вишегласје ликова, вишегласје текстова (Ајдачић 2016: 395). Различити типови „очуђавања” у тексту, као што су потчињавање текста одређеном типу мишљења и употреба смеховних стратегија, на различите начине отежавају утврђивање ауторске слике света и удаљавају је од опште језичке слике (Ајдачић 2016: 402). Промена значења речи и израза такође је начин на који аутор остварује своју намеру „да преобрази слику света у свом књижевном делу” и остварује се као: а) ауторско ширење устаљеног значења речи, б) ауторско сужавање устаљених значења, в) обесмишљавање значења и оспоравање значења речи (Ајдачић 2016: 405).

2. Језичка личност аутора у новинарском дискурсу

Да би се осветлили начини испољавања језичке личности аутора у новинарском дискурсу, мора се најпре поћи од тога да аутор колумне припада националној личности српског језика, чиме се одређује и припадност

---

⁵ У раду се користи тумачење студије Н. Алефиренка из 2014. дато у: Штрбац – Штасни (2022: 29).

заједничкој националној култури и традицији и постојање заједничке језичке слике света. Национална језичка личност српског језика остварује се, при томе, на свим нивоима језичке личности аутора (на вербално-семантичком, лингвокогнитивном и мотивационом нивоу) као њен инваријантни део, који „носи националнокултурни колорит” (Штрбац – Штасни 2022: 18). Осим што ће језичка личност аутора бити појединачно, конкретно остварење српске језичке личности, она са друге стране одражава „индивидуалан начин осмишљавања света и карактеристичних појединачних стратегија употребе речи” (Ристић 1997: 77). Начин на који се у тексту манифестују индивидуалне особине језичке личности аутора огледа се у карактеристичном избору језичких средстава, у употреби различитих језичких и дискурских стратегија, као и у различитим поступцима ауторског обликовања језичке слике света, што се може посматрати на лингвокогнитивном и мотивационом нивоу језичке личности. Проучавањем фразеолошких модификација и прагматичких циљева њихове употребе осветљава се пре свега мотивациони ниво језичке личности аутора.

Особине исказа и текстова зависе од околности у којима се одвија комуникација, начина и циља исказивања, при чему постоје и особене одлике језика одређене дискурсом или жанром (Ајдачић 2016: 398), те ће особине језичке личности аутора које се у тексту реализују бити условљене и комуникативном ситуацијом и дискурсом, односно жанровским карактеристикама текста. Мотивација аутора ће стога у неким примерима бити одређена особинама новинарског дискурса, што препознајемо кроз новинарске стратегије и поступке попут привлачења пажње, исказивања става и деловања на реципијента. Са друге стране, за боље разумевање језичке личности аутора мора се имати у виду и његово књижевноуметничко стваралаштво, те ће се у неким примерима препознати поступци које аутор из свог књижевног стваралаштва преноси у новински текст. Да је језичка личност аутора колумне неодвојива од језичке личности аутора књижевних текстова види се већ из самог наслова колумне *Фамозно*, који упућује на ауторов чувени роман *Фама о бициклистима*. Осим тога, *фама* је термин у новинарству који има значење ‘гласина, непроверена вест, трач садржај оговарања’, који, када устала са ширу јавност, може да постане полазиште за новинарско истраживање истине, или утврђивање и деманти лажи (Ђурић 2003: 448), па се може претпоставити да аутор оваквим избором наслова одређује припадност текста новинарском дискурсу, али и да, истовремено, одржава везу са својим књижевноуметничким стваралаштвом.

Лексички слој колумне има елементе свакодневног говора, односно разговорног стила, будући да аутор у великој мери користи жаргонизме, колоквијализме, али и вулгаризме, што може да указује на фамилијаризацију и примитивизацију као нове језичке стратегије у језику јавне комуникације,

о којима говори М. Јоцић (2000: 289–294). Присутан је и велики број англицизама, често и у изворном облику, што се може посматрати као део општег процеса англикализације, као још једне новине у језику медија (Исто: 293). Приметан је, међутим, и велики број другачије маркиране лексике, па су поред англицизама, присутни и турцизми, русизми, црквенословенизми, архаизми, тако да с једне стране постоји актуелност и иновирање с циљем прилагођавања читаочевим интересовањима и савременом начину живота, док са друге стране овакав избор лексичких средстава може да указује на одлике књижевноуметничког стила.

Будући да је колумна текст писан у првом лицу с нескривеном иронијом и сатиричним карактеристикама (Ђурић 2003: 183), увек присутна иронија, као једно од препознатљивих обележја Басариних колумни, може се посматрати као жанровски условљена карактеристика. Иронија је, такође, и једна од смеховних стратегија којом аутор, уносећи двосмисленост у свој исказ и поколебавајући оцену о реченом, може да утиче на језичку слику света (Ајдачић 2016: 403). Аутор употребљава и друге смеховне стратегије као што су исмевање, подруживање, сатира и пародија, које се могу објаснити као поступци очућавања у тексту. Очућавање, као појам из теорије књижевности, односи се на „поступке писаца који одступају од уобичајеног начина исказивања како би читалац са додатном пажњом, коју изазива управо то одступање од свакодневног говора, пратио текст и уживао у естетској природи таквог поступка” (Исто: 402). Стога се и модификовање фразеологизама може посматрати као поступак очућавања којим се изазива додатна пажња читалаца.

Резервисана само за најистакнутије ауторе, сталне или гостујуће колумнисте (Ђурић 2003: 183), колумна подразумева да аутор ужива поверење уредништва и публике да на брз и занимљив начин да свој коментар на актуелна дешавања, те према својој садржини припада новинском коментару, жанру „изражавања мишљења, ставова, оцена, гледишта о догађајима, појавама, друштвеном понашању”, као „брзо реаговање на неки догађај, појаву, промену ситуације и односа, зналачко осветљавање нових чињеница и откривање нове повезаности” (Исто: 183–185). Управо због тога што у њој треба знатно сажетије представити предмет, више критички приступити некој појави и сугестивно извести закључну оцену, колумна односно коментар је таква врста новинског жанра у којој се запажа доминанта превага фразеологије (Петровић 1989: 95). То показује и богата фразеолошка грађа ексцерпирана из Басариних колумни, у којој модификовани фразеологизми, као језичке јединице са наглашеном експресивношћу, заузимају врло истакнуто место.

Иако је устаљена структура једна од главних карактеристика фразеологизама, наредни примери показује да „фразеологизми нису потпуно стабилне лексичко-граматичке структуре” (Петровић 1982: 110). Модификовани

фразеологизми нарочито се често могу наћи у новинарском стилу јер је он „од свих функционалних стилова најотворенији за различите иновације и језичне игре” (Paizoska 2007: 173). При томе ће модификовање фразеолошких структура, које се може посматрати као део општег процеса иновирања у новинарском стилу, имати другачије особине у колумни у односу на друге новинске жанрове.⁶ Велики број примера модификованих фразеологизама из Басариних колумни потврђује све тезе о отворености овог функционалног стила за разне врсте иновирања, па се може претпоставити и да аутор прибегава овим поступцима како би пародирао новинарски манир писања.

3. Фразеолошке модификације у листу *Данас*

Фразеолошка грађа из листа *Данас* на којој је спроведено истраживање потврдила је да се на лексичком нивоу фразеологизама јављају контаминација, супституција и интерполирање, при чему је у многим фразеолошким изразима модификација извршена на више начина. За разлику од лексичког састава, граматичка структура фразеологизама је мање подложна трансформацијама (Петровић 1982: 111), што потврђује и мањи број забележених примера.

3.1. Контаминација

У наредним примерима може се видети на који начин се, и са којим ефектима, могу комбиновати компоненте из различитих фразеологизама.

3.1.1. У новој фразеолошкој структури могу се препознати основни фразеологизми са истим или сличним значењем, што показује следећи пример.

Европа не увалује дубаре, тамо се све ради *отворене душе и чистог срца* (Д, 2. 12. 2014).

Фразеолошки израз *отворене душе и чистог срца* настао је комбиновањем два семантички сродна фразеологизма *отвореног срца* ‘искрено’ (ФРС) и *из све душе* ‘потпуно, сасвим, у великој мери; од срца, искрено’ (ФРС), чиме се интензификује њихово основно значење, међутим, како је ауторов став у супротности са овим значењем, може се закључити да је модификација извршена како би се нагласила иронија и исказао критички однос према Европи.

---

⁶ У различитим новинским жанровима неки видови модификовања ће бити заступљенији у односу на друге, а различит је и степен мотивисаности појединих модификација. О мотивисаности фразеолошких модификација више у Петровић (1989).

3.1.2. У наредном примеру контаминација је такође извршена према сличности, односно комбинују се компоненте из сродних фразеологизама, чиме се интензификује њихово основно значење.

Осим тога – ствар која је војводи промакла – тренутно важећи устав није на брзину смандрљан и октроисан уз помоћ референдумског лоповлука да *би се бактао са трицама и кучинама*, фалш дипломама и канцеларијама, него да би Косово на папиру остало у Србији и у уставотворачким срцима (Д, 5. 12. 2014).

Израз *бактати се са трицама и кучинама* настао је од фразеологизама *трице и кучине* ‘безвредне, безначајне ствари, ситнице, сваштарије’ (ФРХС) и *бавити се трицама* ‘бавити се безвредним стварима, тричаријама’ (ФРХС). Контаминација је у овом случају омогућена постојањем истих компонената на лексичком и семантичком плану оба основна фразеологизма, и извршена је са циљем да се нагласи колико је предмет којим се неко бави безвредан и безначајан. Сугестивност и експресивност овог израза додатно су појачане и супституцијом компоненте *бавити се* глаголом *бактати се* ‘радити с тешкоћом, петљати се’ (РСАНУ), који је семантички још ближи основном значењу ових фразеологизама, а који је попримио и жаргонски карактер, те се и у *Речнику жаргона* јавља са значењем ‘непотребно се трудити’ (Андрић 2005).

3.1.3. Осим што се фразеологизми могу комбиновати по сличности, наредни пример показује да у процесу контаминације могу учествовати и компоненте фразеологизама који су супротни по значењу.

Након што сам одгледао ‘Ил Диво’ на души ми је истовремено било и лакше и теже (Д, 15. 12. 2014).

У основи израза *бити (истовремено) коме и лакше и теже на души* налазе се фразеологизми: *лако је* (некоме) *при души* ‘бити добре воље, весело, расположен’ (ФРС) и *тешко је* коме *при души* ‘бити нерасположен, притиснут тешким мислима’ (ФРХС). Комбиновање оваквих, по основном значењу антонимних, фразеолошких израза у овом тексту има функцију да укаже на контрадикторна осећања која су се код аутора колумне јавила при гледању одређеног филма, а њиховом употребом у тексту постиже се ефекат парадокса, што је, према Дамјанову, једно од препознатљивих обележја ауторске слике света у Басариној прози:

„Парадоксни дискурс у Басариној прози доприноси формирању особене иронијско-пародијске визуре, која је несумњиво постала већ препознатљив знак његових књижевних радова (...) а такође и врло израженог – али не пренаглашеног – хуморног тона” (Дамјанов 1990: 73).

Како показују примери, контаминација има највише последица на семантичком плану и условљена је потребом за наглашавањем става аутора и исказивањем ироније. Контаминација може да се оствари као комбиновање семантички сродних компонената, када настаје ново фразеолошко значење које у себи садржи семантичке компоненте основних фразеологизама, или као комбиновање компонената које су супротне по значењу, чиме се добија контрадикторно, односно парадоксално значење.

3.2. Супституција

Супституцијом лексичких компонената у оквиру једног фразеологизма лексичким компонентама ван њега основно значење фразеологизма се може конкретизовати, проширити на нове ситуације и прилагодити контексту. Нова компонента углавном је семантички сродна компоненти из основног фразеологизма, те се на овај начин може створити пар фразеолошких синонима. Примери показују да ће нове компоненте углавном бити на неки начин маркиране, као турцизми, колоквијализми, германизми, жаргонизми, или вулгаризми, који углавном представљају синониме лексема које замењују. Овај поступак најчешће је мотивисан потребом за применом смешовних стратегија као што су исмевање, иронија и пародирање, као и потребом да се нагласи сугестивност и експресивност израза.

3.2.1. Супституција је у следећем примеру извршена како би се сликовито дочарао однос Европске уније према Србији.

...али је ЕУ ипак – поучена лошим искуством са Бугарском и Румунијом – *држи на подугачком сицимку*, па кад се, рецимо, Србијица нешто ускуробецца, ЕУ јој по хитном поступку врати Шешелја, тек да је подсети шта је била и шта опет може бити (Д, 18. 12. 2014).

У основном облику фразеологизма *држати* (некога, нешто) *на узди* 'имати власт, контролу над неким, нечим, господарити, чврсто владати' (ФРС) немаркирана лексема *узде* замењује се маркираном *сицим(ак)* која има блиско значење, али је у питању турцизам, *сицим* (тур.) 'узица, коноп, уже' (Škaljić 1965), што аутор свакако има у виду када говори о томе „шта је Србијица била и шта може бити”. На овај начин се, уз појачану сугестивност и експресивност израза, исказује ауторов критички став према Европској унији. Овај фразеологизам модификован је и интерполирањем, односно додавањем нове компоненте *подугачком*, која има улогу квалификатора и која упућује на удаљеност Србије у односу на Европску унију.

3.2.2. Наредни примери показују да супституцијом могу бити обухваћене све компоненте у основном фразеологизму, као и да се исти модификовани фразеологизам може јавити у колумнама у више варијанти.

Политикина национално одговорна истраживачка новинцика приметила да је на београдским улицама све више бездетних тридесетогодишњих дама (...) па *зашиљила плајваз* и написала срцепарателни текст о претећој пошасте беле куге (Д, 23.12.2014). Очигледно уцвељена негативним реакцијама на наталитетнохушкачки текст Политикине новинцике, Љиља ти Смајловићка села, *зашиљила плајваз* и написала уводник насловљен крајње оригинално: „Много се извињавамо” (Д, 25.12.2014). Није то промакло недреманом српском Аргусу, Вучели, глоудуру Мухура, „листа слободне Србије”, који је моментално пао у амок, *зашиљио оловку* и написао каустичан уводник у коме је Љушича назвао - другосрбијанцем (Д, 28.12.2014).

У основном фразеологизму *оштрити перо* ‘спремати се за писмену критику, полемику’ (ФРХС) супституисане су обе компоненте, при чему се друга компонента јавља у две варијанте, као *плајваз* и као *оловка*, док се глаголска компонента *оштрити* доследно замењује компонентом *зашиљити*, која у овом контексту има и ироничан призвук. Употреба глагола *шиљити* (*зашиљити*) ‘правити оштар врх на чему, заоштравати, оштрити’ (РМС) доприноси сугестивности и сликовитости израза, будући да шиљатост подразумева изузетну заоштреност, што указује и на изузетну мотивисаност поменутих аутора да нешто напишу, те се на овај начин, имајући у виду и донекле колоквијални карактер овог глагола, исказује подругљив став према том поступку. Исто се постиже и употребом германизма *плајваз*. Нова глаголска компонента уноси и промену на семантичком плану: док основни фразеологизам подразумева процес припреме за писање критике, Басарин модификовани фразеологизам карактерише одређена сукцесивност – Смајловићка је најпре *села*, па *зашиљила плајваз*, и онда *написала* уводник, те се и глагол *написати* јавља као стално окружење новог фразеологизма. Основни циљ ове модификације јесте исмевање, подругивање и исказивање ироније.

3.3. Интерполирање

Компоненте којима се у процесу интерполирања модификује основна фразеолошка структура најчешће су придевског или прилошког типа, тако да имају функцију квалификатора или интензификатора основног фразеолошког значења и углавном су ситуационо условљене. Њиховим увођењем појачава се експресивност и сликовитост израза, конкретизује се значење и додатно наглашава став аутора. Интерполирање је један од најчешћих поступака модификовања лексичког састава фразеологизама у новинским текстовима, при чему „додавање придонеси већој информативној вриједности текста” (Parizoska 2007:175).

3.3.1. У следећем примеру проширене су две компоненте из основног облика фразеологизма, чиме се постиже појачана сликовитост и сугестивност израза и повећава информативност.

Оно, факат, *поприлично уља на овде увек тињајућу ватру долила је* неодмерена изјава тренера турског тима који је – додуше пре него што је сазнао за убиство – српске навијаче назвао терористима (Д, 24. 11. 2014).

Фразеологизам *долити уље на ватру* ‘распирити (распиривати) сукоб, непријатељство, свађу, погоршати (погоршавати) већ лошу ситуацију, подбости (подбадати) кога’ (ФРС) модификован је на следећи начин: саставница *уље* проширена је увођењем прилошког квантификатора *поприлично*, док се уз компоненту *ватра* уводи придевска синтагма квалификативног типа са прилошким елементима спацијалне и темпоралне семантике *овде увек тињајућу*. Новим компонентама се жели описати и убедљиво пренети осећај напетости између две спортски и политички супротстављене стране, тако што квантификативна компонента указује на висок степен погоршања ситуације (*додати поприлично уља*), док квалификативна (*увек тињајућу*) указује на трајност овог сукоба. На тај начин аутор наглашава свој критички став према неодмереном поступку тренера, који је допринео погоршању ситуације и стања сталног, увек тињајућег, сукоба.

3.3.2. Циљ проширивања основне фразеолошке структуре у наредном примеру јесте интензификација основног фразеолошког значења односно, како се може видети из ширег контекста, наглашавање великог утицаја који Шешел има на ширу јавност.

Само што је изашао из мардеља, а већ је успео – и то без неког нарочитог напора – да *подигне повелики облак прашине*, не само у Србији него (много више) у Хрватској, а богме и у Европи (Д, 28. 11. 2014).

Израз *подићи повелики облак прашине* настао је тако што је експресивност основног фразеологизма *дићи (подићи, узвитлати и сл.) прашину* ‘изазвати велики немир, интерес у публици за кога (за шта), узбудити јавност’ (ФРХС) појачана двома новим компонентама које имају функцију интензификатора, тако што је квантификативна семантика именице *облак* додатно наглашена увођењем придева *повелики*: *подићи прашину* → *подићи облак прашине* → *подићи повелики облак прашине*. Тиме су сликовито дочаране велике размере немира насталог не само у српској и хрватској, већ и у европској јавности након Шешелјевог изласка из затвора.

3.3.3. Једна од бројних фразеолошких модификација којима се наглашава критика усмерена на новинаре забележена је у следећем примеру, где се у

компоненти којом је проширена основна фразеолошка структура препознаје назив листа *Блиц*.

Ту се Вулин показао лукавијим од президентијалних синова који су *легли на Блицову руду*, иако им *ништа није стајало на путу* да куће поклоне Институту за мајку и дете, па да наставе да се, као деца и синови своје мајке, породично окупљају на хладовитој обали Саве (Д, 3. 12. 2014).

Основни облик израза *лећи на Блицову руду* гласи *лећи на руду* ‘покорити се, помирити се с нечим неизбежним (ма колико било неугодно) попустити’ (ФРХС). Његово значење конкретизовано је новом компонентом *Блицову*, чиме се жели нагласити ко је узрочник неизбежне ситуације са којом се *президентијални синови* морају помирити. Експресивност израза додатно је наглашена и тиме што се у непосредном окружењу овог фразеолошког израза налази фразеологизам *стајати (стати) коме на пут* ‘спречити, зауставити кога, противити (успротивити) се коме’ (ФРХС).

3.3.4. Проширивањем основне фразеолошке структуре у наредном примеру повећава се сликовитост и наглашава ироничан тон израза.

Тако је пре неки дан ничим изазван узбунио ионако слуђену српску јавност алармантном изјавом да Немачка – поново инсистирајући на признању Косова – *патура клипове у точкове наше европске револуције* (Д, 10. 12. 2014).

У фразеологизму *патурати клипове у точкове наше европске револуције* може се препознати основни фразеолошки израз *бацати (подметати, турати) коме клипове под ноге (под точкове)* ‘подмукло кога спречавати у раду, настојању, правити коме сметње и неприлике’ (ФРХС). Нова компонента *наше европске револуције* ситуационо је условљена и представља допуну компоненте *точкови* из основног фразеологизма као квалификатор основног значења. Осим што се оваквом модификацијом конкретизује основно значење фразеологизма, нова компонента омогућује аутору да кроз овај израз искаже иронију, при чему се метафором *точкови европске револуције* постиже и сликовитост израза сугеришући начин на који се дешавају промене које треба да приближе друштво циљу приступања Европској унији.

3.3.5. Основна фразеолошка структура у наредном примеру биће проширена на два начина, различитим компонентама којима се интензификује значење и остварује градација између ових израза.

Каже, рецимо, Љушић – а ја се слажем са њим – да је куцнуо час да се замислимо над питањем зашто се многа српска јунаштва *понајвише обију о главу* управо Србима. Као што су им *се почела крваво обијати* непун сат после сарајевске пуцњаве (Д, 28. 12. 2014).

Фразеолошки израз *оби(ја)ти се о главу* (некоме) ‘запасти у невоље, неприлике обично услед сопствене или нечије грешке, несмотрених, лоших поступака, неповољних догађања и сл.’ (РСАНУ) први пут је измењен додавањем компоненте *понајвише*, која има улогу квантификатора, а у другом случају додавањем компоненте *крраво*, којом се додатно наглашава сликовитост израза. Фразеолошко значење западања у невоље услед сопствених грешака, које се у овом контексту односи на Србе, најпре се, дакле, интензификује лексемом *понајвише*, а затим, још експресивније, лексемом *крраво*, чиме се дочаравају последице њихових лоших поступака.

3.4. Фразеологизми са измењеном граматичком структуром

Осим лексичког нивоа, трансформације могу обухватити и граматичку структуру фразеологизама. Промена граматичке структуре може да се оствари као промена граматичких односа, граматичких својстава самих компонента, али и као разлагање фразеолошке структуре на компоненте које затим подлежу другим типовима модификовања, што значи да се граматичке промене остварују на синтаксичком и морфолошком плану. Оваквим поступцима постиже се, пре свега, онеобичавање израза, при чему не долази увек до структурно-семантичке разградње фразеолошког јединства, најчешће јер се веза са семантиком основног фразеологизма чува његовом употребом у непосредном окружењу.

3.4.1. У наредном примеру се модификација на плану граматичке структуре фразеологизма огледа у промени граматичких својстава једне од компонента.

Тврд вам стојим – а нека ме демантује ко хоће – да су сви наши народи и народности у Југославији *били независнији и својији на своје* него што су то у новонасталим националним државицама... (Д, 30. 11. 2014)

У изразу *бити својији на своје* чија стандардна форма гласи: *бити свој на своје* ‘бити независан у одлучивању, бити самосталан, слободан’ (ФРС) заменица *свој* јавља се у компаративу, чиме се постиже онеобичавање израза, не само због разлике у односу на основни облик фразеологизма, већ пре свега због тога што *свој* као врста речи нема могућност компарације. У овом примеру, међутим, компонента *свој* промениће своја лексичка и граматичка својства прилагођавајући се новом, фразеолошком значењу. Увид у контекст осветљава овај пример из још једног угла; у тексту је, непосредно пре наведеног примера, употребљен исти фразеологизам у неизмењеном облику: „Па добро, нека је и тако – гарантовано ће заграјати новонастале државице – али бар смо стекле независност, *своје смо на своје*, па нека нам је како нам је...” (Д, 30.11.2014). Употребом модификованог облика аутор, дакле, настоји да

избегне понављање, али и да интензификује значење, односно да постигне градирање и скалирање у семантици исказа, што је управо и разлог за употребу компаратива.

3.4.2. У наредном примеру граматичка модификација фразеологизма огледа се у употреби деминутива једне од основних компонената.

Оверлордов имењак беше наумио (и наум замало спровео у дело) да нека два милиона евра подели пајташима и сличномишљеницима, али му истраживачки новинари Блица *стали на репић...* (Данас, 3. 12. 2014).

Компонента *rep* у фразеологизму *стати коме на rep* ‘доскочити коме, спречити кога у чему; ухватити, шчепати кога’ (ФРХС) употребљена је у облику деминутива, али се деминутивно значење у овом случају не комбинује са хипокористичним да би се исказао позитиван однос према нечему, већ се овде њиме постиже иронија у исказу и истиче негативан став према лицу о коме се говори. Осим тога, критика је и у овом примеру усмерена на новинаре *Блица*, које аутор иронично назива истраживачким.

3.4.3. Модификација фразеологизма у наредном примеру тиче се измене граматичког броја основног израза.

Али има становитих разлика између Срба и Грка, мада из реченог не треба извући закључак да су Сократови потомци неки наочити миротворци и *мачији кашљеви* (Д, 10. 12. 2014).

Основно фразеолошко значење израза *мачји (кокошји) кашаљ* ‘ситница, маленкост, трица, тричарије, нешто незнатно, безначајно’ (ФРХС) користи се када се за одређену ситуацију наглашава да је безначајна, па се стога овај израз употребљава у облику сингулара. У Басарином примеру, међутим, значење фразеологизма са ситуације се помера на квалификовање лица, *Сократових потомака*, па је промена значења условила и промену на плану граматичке структуре, како би се остварила конгруенција између субјекта и именског дела предиката, при чему се свакако постиже и онеобичавање израза и појачана експресивност.

3.5. Неки примери сложенијих трансформација

У многим претходно наведеним примерима фразеологизми се модификују применом више различитих поступака, нпр. супституцијом и интерполирањем, али постоје случајеви где су трансформације знатно сложеније, па им ваља посветити посебну пажњу.

3.5.1. Занимљива је у том смислу колумна са насловом *Вулинова кумова слама* (Д, 18.11.2014). Додавање придева *Вулинова* на израз *кумова слама* ‘(фиг.) мноштво далеких звезда наше галаксије које се виде као светли појас на

ноћном небу, Млечни пут’ (РСЈ) делује необично, чак неосновано. Стога се при тумачењу овог израза мора узети у обзир садржај целе колумне, нарочито следећа реченица:

Знамо да су такозвана спиновања најобичније *млаћење празне сламе и бацање прашине у очи сиротиње раје*, али *Вулинова слама је* – чак и за овдашње критеријуме – *безочно празна* (Д, 18. 11. 2014).

Овде су употребљена два фразеологизма чији су основни облици: *млатити празну сламу* ‘бесциљно распредати једно те исто, беспотребно блебетати; брбљати којешта’ (ФРС) и *бацити (бацати) (сипати, сасути) песак (прашину)* (некоме) *у очи* ‘обманути (обмањивати) некога, преварити (варати) некога, довести (доводити) некога у заблуду’ (ФРС). Прва промена тиче се употребе девербативних именица уместо глагола у оба фразеологизма, како би се остварила конгруенција са субјекатским изразом. У другом делу реченице најпре се редукује глаголска компонента *млатити* из израза *млатити празну сламу* односно екстрахује се именичка саставница која преузима значење ‘празна, беспотребна прича’, а којој се затим приписује додатна квалификација *безочно празна*. Будући да прилог *безочно* остварује значење ‘дрско, безобразно, бестидно’ (РМС) које се обично употребљава уз изразе са значењем ‘лагати, обмањивати’, његовом употребом се, заправо, на семантичком плану успоставља веза са изразом *бацање прашине у очи*. Структурно преобликован израз *слама је празна* омогућио је да обе компоненте добију проширење, те тако настају изрази *Вулинова слама* и *безочно празна*, као резултат сложених процеса трансформације који осветљавају семантички план наслова колумне (*Вулинова кумова слама*).⁷ У њима долази до разлагања фразеолошке структуре, али је употребом истог израза у непосредном окружењу очувана слика у мотивационој бази, те семантичко јединство израза остаје одржано.

3.5.2. Значајан пример сложених процеса трансформације фразеологизма налазимо и у следећој реченици:

Знамо, честнејши публикуме, да *свака држећи-баба снови оно што јој мило бива*, па, ко велим, није згорег да се подсетимо *шта су бабе сивале давне 1969* (Д, 16.12.2014).

⁷ На основу текста колумне се не може са сигурношћу тврдити која је улога термина *кумов* у наслову колумне. Будући да се текст односи на Шешељев долазак из Хага, односно на Вулинова тумачења разлога Шешељевог ослобађања, могло би се претпоставити да се тим термином упућује на Шешељева кумства са Вучићем и Николићем, који су у међувремену напустили Шешељеву странку и дошли на власт.

Основни фразеологизам *што је баби мило, то јој се и снило* 'говорити да се догодило оно што би говорник желео да се догоди, а не што се стварно збило, спомињати оно што би говорник веома желео да се догоди' (ФРС), овде је структурно преобликован, а поред тога, компонента *баба* проширена је новим компонентама *свака* и *држећи-*, и те промене извршене су тако да основни, пословични карактер значења овог фразеологизма остане сачуван. У другом делу реченице јавља се исти фразеологизам, али редуковане су компоненте *оно што јој мило бива*, док је глаголска компонента фразеологизма проширена и конкретизирана, те тако настаје израз: *шта су бабе снивале давне 1969*, где се, да би се израз прилагодио садржини која се преноси, овог пута губи пословични карактер првобитног фразеологизма. Тиме се постиже пре свега његово онеобичавање и већа експресивност, док је веза са основним фразеологизмом сачувана његовом употребом у непосредном окружењу, те се тиме, очувањем слике у мотивационој бази, чува и семантичко јединство фразеологизма.

4. Фразеолошке модификације у листу *Курир*

У наредном делу истраживања проучава се употреба фразеолошких модификација у листу *Курир* и испитује да ли је прелазак колумне *Фамозно* из листа *Данас* у лист *Курир* био условљен политичким разлозима, те да ли ће се ова промена одразити на садржај и идеолошко усмерење Басарине колумне. Будући да модификовани фразеолошки изрази представљају најекспресивнији део текста, којим се јасно износи став и вредносни суд аутора према предмету критике у колумни, њиховом анализом се, уз познавање контекста у коме су употребљени, може лако одредити и политичко и идеолошко усмерење колумне у новом окружењу.

С аспекта теорије језичке личности, показало се да код аутора постоји непромењена мотивација и манир писања, односно да аутор текстове креира са истим циљевима и стратегијама, користећи иста језичка средства и једнаке начине њиховог модификовања. На основу садржаја колумни и предмета критике у њима може се закључити да су и његови ставови остали непромењени.⁸ То указује на чињеницу да аутор колумне ипак може имати одређену врсту независности у односу на главни тон уредничке политике у листу, и поред тога што „новине, часописи и магацини имају одређено идео-

⁸ Аутор у својим колумнама критикује како представнике власти тако и представнике опозиције, и друге јавне личности из политике, спорта, уметности, новинарства и других области. Садржина колумни у новом окружењу не показује да је у том смислу дошло до промене става, али предмет интересовања колумнисте свакако може бити донекле другачији услед новонасталих друштвено-политичких околности.

лошко, политичко и светоназорно усмерење, које се лако контролише и одржава” док су „уметничка дела у поређењу са периодичним издањима у великим тиражима много слободнија од стереотипа, будући да нису потчињена наруцбини уредника и власника” (Ајдачић 2016: 401–402). Због тога се оваква врста слободе у изражавању ставова, уз присуство других књижевноуметничких поступака, може посматрати као још једна особина која повезује колумну са књижевноуметничким жанром, и која нам указује на то да језичку личност аутора колумне не можемо посматрати одвојено од њене реализације у књижевним текстовима.

У анализи модификованих фразеолошких израза у листу *Курир* пронађени су примери за све претходно описане врсте трансформација на лексичком и граматичком плану фразеолошке структуре.

4.1. Контаминација

4.1.1. У наредном примеру дошло је до комбиновања компонената из различитих фразеологизама, при чему настаје нови фразеолошки израз, који ће затим још једном бити модификован поступком интерполирања.

Који то, питам ја вас, слободни и независни медиј неће испратити сваки перформанс Симе Спасића, *кога би прекрио црни медијски мрак* ако трипут заредом не би био припуштен у телевизор (К, 12.12.2022).

Контаминацијом фразеологизама *покрила кога (црна) земља* ‘бити мртав, умрети’ (ФРХС) и *прогутао га је мрак* ‘убијен је тајно, нестао је’ (РСАНУ) настао је нови фразеолошки израз који, иако сродан, семантички није еквивалентан ниједном од фразеологизама који се налазе у његовој основи, већ се добија ново фразеолошко значење које се може сматрати њиховом комбинацијом, а за чије је разумевање кључна нова компонента *медијски*. Проширивањем фразеолошке структуре компонентом *медијски* добија се термин из новинарства *медијски мрак*, који такође означава да је нешто непознато, али због постајања медијских неслобода и прикривања информација. Овде је основна намера аутора да изнесе критику према претераном појављивању С. Спасића у медијима, за кога заправо каже да би умро кад се не би појавио на телевизији, па се кроз преувеличавање и пренаглашавање постиже комични ефекат и исказује иронија.

4.1.2. Следећи пример показује на који начин поступак контаминације може довести до промене на семантичком плану фразеолошких израза.

Ђинђић је потценио Старокоштуницу, *па је остао без главе*, а Србија *и без главе и без репа* (К, 12.12.2022).

Фразеологизам *остати без главе и без репа* настао је контаминацијом фразеологизама *изгубити (губити) главу* ‘изгубити (губити) присебност, збунити се (збуњивати се); погинути (гинути)’ (ФРС) и *бити без главе и без репа* ‘немати никаква реда, немају ни завршетка ни почетка, бити нејасан, нелогичан, збркан’ (ФРХС) на следећи начин: најпре је фразеологизам *изгубити (губити) главу* употребљен са супституисаном компонентом *остати* уместо *изгубити*, што је омогућило да се и фразеологизам који следи употреби са овом компонентом, те се преко заједничке лексичке саставнице *глава* овај фразеологизам повезује са претходним, а чињеница да је Ђинђић остао без главе, погинуо, постала је узрок тога да је Србија остала и без главе и без репа, тј. нашла се у стању општег метежа и хаоса. Два фразеологизма са заједничком лексичком и значењском компонентом свакако имају улогу интензификације, као и убедљивог дочаравања ауторовог става кроз додатно наглашавање сликовитости израза, док се њиховом контаминацијом на семантичком плану вешто остварује узрочно-последична веза између ове две ситуације.

4.2. Супституција

4.2.1. Поступак замене лексичких компонената забележен је у следећем примеру, где је супституција извршена како би се значење фразеологизма конкретизовало и прилагодило контексту.

Ево зашто: зато што Украјинци одлучно *не желе да им шубаре кроји Кремљ* (К, 5.12.2022).

У овом примеру је у основном фразеологизму *кројити коме капу* ‘одлучивати о коме против његове воље, присилити кога да прими, да прихвати оно што му није по вољи, средити кога’ (ФРХС) извршена супституција компоненте *капа* компонентом *шубара*. Ова замена ситуационо је условљена контекстом о сукобу Русије и Украјине, како би се сликовито представило наглашавање руског присилног утицаја који Украјина жели да избегне, а будући да шубара припада руском културном простору, тиме се наглашава и симболичност употребљеног израза.

4.2.2. Наредни пример показује да се у оквиру једне реченице може употребити више модификованих фразеолошких израза насталих супституцијом, чиме се постиже висока експресивност исказа и истиче оштра критика медија.

Многе мрачне ствари, људи и појаве се нису распојасали захваљујући Удби - *на чију грбачу се товари све и свашта* (...) него су у јавност припуштени преко медија *брзих на зло, хитрих на грбеж*, вечно гладних сензација (К, 12.12.2022).

У изразима *брзих на зло* и *хитрих на грабеж* користи се фразеолошки потенцијал конструкције *бити брз на нешто* који налазимо у примерима фразеологизама *бити брз на батине* ‘радо, без много премишљања тући, ударати’ (ФРС) или *бити брз на језику* ‘бити брзоплет, непромишљен у говору, рећи, одговорити без размишљања’ (ФРС), а која се овде допуњава новим компонентама *зло* и *грабеж*, при чему је у другом примеру и компонента *брз* супституисана синонимом *хитар*.

4.2.3. У истој реченици налазимо пример још једног фразеологизма са извршеном супституцијом: *свалити* (некоме нешто) *на грбачу* ‘пребацити на некога терет и напоре, оптеретити некога нечим’ (ФРС), где је глаголска компонента *свалити* супституисана глаголом *товарити*, који је семантички још ближи значењу основног фразеологизма, те се на овај начин постиже интензификација значења.

4.2.4. Модификација фразеолошког израза у следећем примеру настала је супституцијом једне од основних компонената новом лексичком јединицом која се може означити као вулгаризам и као таква доприноси појачаној експресивности израза.

На које – одбијајући да забрани РТ – *рачуна* и *Београд*, *иако без крчмара*. *Иако се небројено пута зајебао у рачуну* (К, 23.11.2022).

У основном фразеологизму *преварити се у рачуну* ‘не промислити добро о чему, преварити се у плановима, намерама’ (ФРХС) уместо немаркиране лексеме *преварити се* јавља се вулгаризам из разговорног језика *зајевати се*, што се може посматрати и као стратегија примитивизације у језику јавне комуникације. На појачану експресивност утиче и то што се овај фразеолошки израз надовезује на претходно употребљени фразеологизам *рачун без крчмара* ‘план, програм начињен без онога од кога (или од чега) то зависи’ (РСАНУ), са којим има заједничку компоненту и који се такође јавља са до-некле измењеном граматичком структуром, будући да је уместо именице *рачун* употребљен глагол *рачунати*.

4.3. Интерполирање

4.3.1. Највећи број фразеолошких модификација у листу *Курир* чине примери у којима је извршен поступак интерполирања. У следећем примеру се додавањем нових компонената на основну фразеолошку структуру конкретизује значење фразеологизма и непосредно повезује са одређеним контекстом.

Као што и *врапци*, који се често зацењују од смеха у колумнином *off-у*, одлично знају, моја незнатност не мари много за спорт, поготово за фудбал (К, 26.11.2022).

Основни фразеологизам *то већ и врапци на крову (под стрехом) знају (цвркућу, причају)* ‘свима је већ познато, то није никаква тајна’ (ФРС) проширен је придевском и прилошком компонентом тако што је глаголска компонента допуњена прилогом *одлично*, док је компонента *врапци* проширена релативном клаузом *који се често зацењују од смеха у колумнином off-у*, чиме се значење фразеологизма своди на конкретну ситуацију и њене учеснике, читаоце колумне.

4.3.2. У наредном примеру извршено је проширивање фразеолошке структуре како би се остварио антониман однос према изразу употребљеном у истој реченици.

Да би све текло по губитничком протоколу, у *победоносну медијску патку* поверовали су и играчи репрезентације и (нешто мање) селектор Пикси (К, 26.11.2022).

Основни фразеолошки израз *новинска (новинарска) патка* ‘измишљена, неистинита вест (обично објављена у новинама)’ (ФРХС) проширен је новом придевском компонентом *победоносна*, што је условљено контекстом, те се употребом проширеног фразеологизма постиже квалификација и конкретизација значења: открива се, заправо, природа неистините вести која потиче из медија и у коју су и сами учесници поверовали, а која се у овом случају односи на спортску победу. Нова компонента *победоносна* у супротном је односу према изразу *губитнички протокол* који се налази у непосредном окружењу овог фразеологизма, те се овим контрастом наглашава иронија и постиже парадокс целог исказа. Модификација овог израза огледа се и у супституцији компоненте *новинска* компонентом *медијска*, која углавном има синонимно, али и донекле шире значење. У основи израза *тећи по губитничком протоколу* могао би се препознати још један фразеологизам *тећи (ићи) својим уобичајеним (обичним) редом* ‘ићи као увек, ићи глатко, без компликација’, или њему близак *ићи (тећи) као по лоју* ‘ићи глатко, без потешкоћа’, чије су компоненте *уобичајеним редом* односно *по лоју* супституисане компонентама супротног значења *по губитничком протоколу*.

4.3.3. Наредна фразеолошка модификација представља један од примера исказивања критике упућене политичарима односно, у овом случају, посланицима.

... замолила посланичке колеге које седе у (*магарећим*) *посланичким клупама* да дигну глас (крв ти јебем) и изборе се за закон којим би се казнио

свако ко остави лош коментар према - јебем ти језик - председнику државе (К, 25.11.2022).

У овом примеру може се препознати фразеологизам *магарећа клупа* 'издвојена клупа у учионици у којој су за казну стављани лоши или немирни ђаци' (РСАНУ)⁹ који је проширен компонентом *посланичке*. Посланици би, дакле, били ти лоши ученици који, уместо у магарећим, седе у посланичким клупама. Формално посматрајући фразеолошку структуру поступак је интерполирање тј. додавање нове компоненте, мада би се овај поступак овде могао посматрати и у другом смеру, односно израз *посланичке клупе* проширен је компонентом *магареће* како би се добио фразеолошки израз. Мотивација употребе овог израза, осим исказивања критичког става, тиче се и употребе смеховних стратегија као што су исмевање и подругивање.

4.3.4. У наредном примеру фразеолошка модификација извршена је у наслову колумне, те ће у њему моћи да се препознају стратегије карактеристичне за писање наслова у новинарском дискурсу.

Гуске у магли рата – наслов (К, 24.11.2022).

Основни фразеологизам *ићи као гуска (гуске) у магли (у маглу)* 'без плана, без циља, насумице, насрећу; упуштати се у послове, односе, пројекте непромишљено, неприпремљено, без ваљаних информација, ићи на несигурно и неодређено' (ФРС) проширен је компонентом *рат* која има улогу квалификатора, и којом се конкретизује фразеолошко значење тако што се непромишљено и насумично понашање везује за актуелни ратни сукоб Русије и Украјине. Истовремено је извршена и редукција глаголске компоненте *ићи*, што се може сматрати уобичајеним поступком у насловима новинских текстова. Стога се и за модификацију овог израза може рећи да представља новинарску стратегију којом се постиже привлачење пажње читалаца, о чему је писала и В. Ружић која примећује појачану тенденцију новинара да нарочито у новинским насловима модификују фразеолошке и друге устаљене изразе (Ружић 2012: 191–201).

4.3.5. Основни фразеолошки израз у следећем примеру проширен је двема новим компонентама које указују на разноврсност тема за расправу, чиме се постиже подругивање и исмевање учесника описане ситуације.

⁹ Иако би се за овај израз могло рећи да има више термиолошко значење, он је, осим у *Речнику САНУ*, потврђен као фразеологизам и у *Фразеолошком речнику хрватскога или српскога језика*. Будући да у Басариним колумнама модификацијама не подлежу само фразеологизми, већ и друге врсте устаљених израза (што може бити предмет посебног истраживања), поступак модификовања који је на овом примеру потврђен биће једнако значајан за ово истраживање као и примери других фразеолошких модификација.

Какво Косово, какве светиње, срце Србије су задружне, сеоске и периферијске продавнице, тј. клупе (алтернатива: празне гајбице) на којима сложна браћа цевче млако пиво (хладно дође исто што и промаја) и *бистре домаћу и међународну политику* (К, 8.12.2022).

Фразеолошки израз *бистрити домаћу и међународну политику* настао је додавањем компонената *домаћу и међународну* у основни облик фразеологизма *бистрити политику* ‘ирон. расправљати о политици; оцењивати, пратити друштвена збивања’ (ФРХС) који, како је и у речнику наведено, већ садржи иронијску компоненту у значењу, те се модификовањем овог фразеолошког израза његово основно иронично значење додатно наглашава.

4.3.6. Фразеолошки израз у следећем примеру проширен је новом компонентом, којом се конкретизује фразеолошко значење и везује за ситуацију која се употребом овог израза сликовито представља.

Јести се, наравно, мора, квалитет хране није небитан, али ако вођен категоричким императивом гузице *идеш од политичког казана до казана*, казани се због навале један по један испразне и на крају мораш да једеш говна (К, 8.12.2022).

Компонента *политички* додаје се на основни фразеологизам *ићи на казан*, који, као и фразеологизам *хранити се на казану*, значи ‘хранити се заједнички’ односно ‘средствима заједнице’ (ФРХС), чиме се наглашава да неко користи припадност одређеној политичкој партији због личне користи, што је и у тексту објашњено на следећи начин:

„У Србији се политичка опредељења – као и припадност паравојним формацијама – не темеље на чврстини уверења или бар на афекту, него на квалитету хране коју ово или оно политичко уверење (или паравојна формација) нуди на менију.” (К, 8.12.2022)

Ићи од казана до казана добија значење ићи од једне до друге не само политичке партије већ и паравојне формације, а цела слика означена основним фразеологизмом се у наставку текста додатно проширује тиме што се говори о томе које су последице испражњених казана.

4.4. Фразеологизми са измењеном граматичком структуром

4.4.1. Да је промена граматичке структуре мање подложна модификацијама, показали су и примери из листа *Курир*, где ће овај вид модификовања такође бити најмање заступљен. Граматичком модификацијом у наредном примеру постиже се онеобичавање израза и наглашава ауторов став према листу *Политика*, који је био предмет критике и у ранијим колумнама.

Садржај је крунски доказ о непотребности РТ Балкан, јер се најновији феуд династије Милинчић мирне душе – и са много више разлога – може звати РТ Политика, као што се Политика *још мирније душе* може звати Комсомолскаја правда на српском (К, 23.11.2022).

Фразеологизам *мирне душе* ‘спокојно, без бриге, без гриже савести, без устезања, слободно; лако’ (РСАНУ) употребљен је у једној реченици два пута, најпре у основном, а затим у граматички измењеном облику, са придевском компонентом у облику компаратива *још мирније душе*. На тај начин се постиже градирање основног фразеолошког значења, са циљем да се нагласи ироничан став аутора. Аутор поручује да нам руска телевизија није потребна јер већ имамо *Политику*, па би се и руска телевизија код нас слободно могла звати *Политика*, али и да ће још више разлога бити да *Политика* понесе назив руских новина.

4.5. Сложеније трансформације фразеологизма

4.5.1. У сложенији облик трансформације фразеолошке структуре спада следећи пример, у чијој основи препознајемо више фразеолошких израза, који подлежу различитим начинима модификовања.

Српска „мала лађа” је још давних дана титанијумским ланцима привезана за велики руски брод и вазда ко запета пушка чека да потоне са њим (К, 23.11.2022).

Чак три фразеологизма употребљена су у овом примеру, од чега два у модификованом облику, чиме се постиже веома висока експресивност читавог израза. У основи читаве слике налази се фразеологизам *као да су* (некоме) *све лађе потонуле* ‘као да је све пропало, изгубљено, потиштен је, тужан, очајан, депримиран’ (ФРС), али у овом примеру долази до потпуне разградње и структуре фразеологизма и слике која се налази у његовој основи, те се добија нова слика која се заснива на супротности између *мале лађе* и *великог брода*: најпре је структура овог фразеологизма промењена тако да уместо поредбене конструкције *као да су све лађе потонуле* добијамо реченицу *лађа чека да потоне*, а уместо облика множине и компоненте *све* употребљен је облик једнине конкретизован компонентама *српска* и *мала*, да би затим овај израз био проширен још једним фразеологизмом, који се такође налази у измењеном облику; *лађа* је још давних дана *титанијумским ланцима привезана за велики руски брод*, иза чега стоји основни фразеологизам *везати се смртним чвором* ‘заувек, до смрти бити везан за кога (за шта)’ (ФРХС), што упућује на постојање давно успостављене јаке повезаности између *српске мале лађе* и *руског великог брода*. Компоненте *чека да потоне* конкретизова-

не су употребом још једног фразеолошког израза *бити као запета* (*напета, набита*) *пушка* ‘бити спреман на нешто одмах, у сваком тренутку’ (ФРС). Поручује се да је Србија заувек и безнадежно везана за Русију, спремна да у сваком часу потоне, односно пропадне, заједно са њом. Употребом великог броја фразеолошких израза и различитих модификација (контаминација, супституција, интерполирање и измена граматичке структуре) изузетно се појачава експресивност и симболичност целог израза, и сликовито и упечатљиво дочарава ауторов став.

Будући да у овом примеру долази до потпуне структурно-семантичке разградње фразеолошког израза који се налази у његовој основи, овај поступак можемо посматрати као пример ауторског удаљавања од опште језичке слике света. За разлику од овог примера, промена граматичке структуре не доводи увек до структурно-семантичке разградње, јер слика (представа) која се налази у основним фразеолошким изразима негде може да остане сачувана, међутим, у тим примерима ће такође доћи до промене на семантичком плану, у смислу ширења основног значења фразеологизма на друге, неочекиване ситуације, чиме се такође постиже онеобичавање односно очућавање израза.

Може се закључити на основу анализе фразеолошких модификација да је аутор колумне и у новом окружењу наставио да користи исте поступке, што указује на његов јединствен и непромењен однос како према језику тако и према друштвеној стварности. Да би се добио јаснији увид у природу ових поступака која упућује на карактеристике његове језичке личности и ауторске слике света, истраживање даље треба проширити и на књижевноуметнички дискурс.

5. Завршна разматрања о резултатима истраживања

Резултати истраживања показали су да се проучавањем фразеолошког слоја и анализом модификованих фразеолошких израза може приступити и проучавању језичке личности аутора.

Анализа фразеолошких модификација у колумнама Светислава Басаре показала је да је трансформацијом фразеолошке структуре обухваћен најпре лексички ниво, али да се промене могу јавити и на нивоу граматичке структуре фразеологизма. Трансформација може бити остварена као контаминација, супституција, интерполирање и редукција. Промена граматичке структуре често бива праћена променом лексичког састава, па се неретко јавља комбиновање различитих врста трансформација у једном примеру. Променом је често обухваћен и семантички слој фразеолошких израза, што се може посматрати као посебан поступак којим аутор настоји да утиче на језичку

слику света читалаца. Анализирани примери потврдили су да се исти типови трансформација јављају у оба корпуса, што значи да аутор користи иста језичка средства и једнаке поступке њиховог модификовања, а прагматичка анализа показала је и да иза њихове употребе у тексту стоји углавном непромењена мотивација. Контаминацијом, као поступком комбиновања компонената из различитих фразеологизама, интензификује се значење уколико су основни фразеологизми сродни по фразеолошком значењу, и појачава сугестивност и експресивност израза, али је могућа и контаминација компонената које су супротне по значењу и које се необичним повезивањем доводе у контрадикторан однос. Супституција је поступак којим се могу створити парови фразеолошких синонима и обогатити фразеолошки фонд, међутим, супституција често може бити ситуационо условљена и уско везана за контекст у коме је настала. Нове компоненте обично су на неки начин маркиране, те се њиховом употребом појачава експресивност, а овим модификацијама се такође може нагласити и сугестивност или постићи неки комичан ефекат. Ситуационо је такође условљена и модификација интерполирањем, где се, додавањем квалификатора и интензификатора значења, модификован фразеологизам прилагођава контексту, доприносећи информативности израза. Процес редукције лексичког састава јавља се у забележеним примерима у комбинацији са другим типовима трансформација фразеолошке структуре, а циљ употребе овог поступка углавном се тиче новинарских стратегија привлачења пажње, нарочито у новинским насловима. Промене на нивоу граматичке структуре највише удаљавају модификован фразеологизам од његовог основног облика, чиме се може угрозити структурно и семантичко јединство фразеологизма, међутим, веза са основним значењем често бива сачувана употребом основног фразеологизма у непосредном окружењу. Необичним конструкцијама које су на овај начин настале постиже се очућавање, као ауторско удаљавање од опште језичке слике света. Као жанровски условљене јављају се новинарске стратегије као што су: привлачење пажње, исказивање става, деловање на реципијента, исказивање ироније, али се присуство језичких стратегија које представљају иновације у језику новинарства, као што су англикализација, примитивизација и фамилијаризација, може објаснити и као пародирање новинарског стила, односно као присуство иронијско-пародијске визуре, која се, као једна од карактеристика ауторске језичке слике света, преноси из његове прозе. Проучавање фразеолошких модификација у књижевноуметничком дискурсу омогућило би да се оствари увид у различите начине реализовања особина језичке личности аутора у различитој врсти текстова, али и да се утврди значај њиховог прожимања и преношења из једног дискурса у други.

ИЗБОРИ

- Basara, S. (18.11.2014). Vulinova kumova slama. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/vulinova-kumova-slama/>>
- Basara, S. (24.11.2014). Projekcija. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/projekcija/>>
- Basara, S. (28.11.2014). Prašina u regionu. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/prasina-u-regionu/>>
- Basara, S. (30.11.2014). Noć republike. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/noc-republike/>>
- Basara, S. (2.12.2014). Teorija zaverice. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/teorija-zaverice/>>
- Basara, S. (3.12.2014). Blickrig. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/blickrig/>>
- Basara, S. (5.12.2014). Protivustavnosti. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/protivustavnosti/>>
- Basara, S. (10.12.2014). A-mok. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/a-mok/>>
- Basara, S. (15.12.2014). Filmske novosti. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/filmske-novosti/>>
- Basara, S. (16.12.2014). Zamke futurologije. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/zamke-futurologije/>>
- Basara, S. (18.12.2014). Uz veliki post. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/uz-veliki-post/>>
- Basara, S. (23.12.2014). Afera natalitet. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/afera-natalitet/>>
- Basara, S. (28.12.2014). Sukob na desnici. *Danas*, <<https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/sukob-na-desnici/>>
- Basara, S. (23.11.2022). Russia yesterday. *Kurir*, <<https://www.kurir.rs/licni-stav/4056534/famozno-svetislav-basara-russia-yesterday/>>
- Basara, S. (24.11.2022). Guske u magli rata. *Kurir*, <<https://www.kurir.rs/licni-stav/4057166/famozno-svetislav-basara-guske-u-magli-rata/>>
- Basara, S. (25.11.2022). Guzicokratija. *Kurir*, <<https://www.kurir.rs/licni-stav/4057832/famozno-svetislav-basara-guzicokratija/>>
- Basara, S. (26.11.2022). Odricanje od Piksijevog identiteta. *Kurir*, <<https://www.kurir.rs/licni-stav/4058520/famozno-svetislav-basara-odricanje-od-piksijevog-identiteta/>>
- Basara, S. (5.12.2022). Narodni uzdisaj. *Kurir*, <<https://www.kurir.rs/licni-stav/4063942/famozno-svetislav-basara-narodni-uzdisaj/>>
- Basara, S. (8.12.2022). Zadržni meni. *Kurir*, <<https://www.kurir.rs/licni-stav/4065978/famozno-svetislav-basara-zadrzni-meni/>>
- Basara, S. (12.12.2022). Narodni uzdisaj. *Kurir*, <<https://www.kurir.rs/licni-stav/4068430/famozno-svetislav-basara-posto-sele/>>

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдачић, Дејан (2016). Ауторски текстови и реконструкција језичке слике света. У: *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа. Зборник радова* (ур. Стана Ристић, Ивана Лазич Коњик, Ненад Ивановић). Београд: Институт за српски језик САНУ. 395–408.
- Андрић, Драгослав (2005). *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. Ваљево: Топаловић.
- Вуловић, Наташа (2015). *Српска фразеологија и религија: лингвокултуролошка истраживања*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Дамјанов, Сава (1990). *Шта то беше „млада српска проза“?: записи о „младој српској прози“ осамдесетих*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Ђурић, Душан (2003). *Новинарски лексикон*. Београд: Вечерње новости.
- Јоцић, Мирјана (2000). О новинама у језику јавне комуникације. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIII: 289–294.
- Мршевић-Радовић, Драгана (2008). *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Петровић, Владислава (1982). Неки типови трансформација фразеолошких израза у језику новина. *Зборник за филологију и лингвистику*. XXV/2: 103–111.
- Петровић, Владислава (1989). *Новинска фразеологија*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–. Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика* (ред. и ур. Мирослав Николић). Матица српска: Нови Сад, 2007.
- Ристић, Стана (1997). Примена теорије језичке личности. *Наш језик* XXXII/1–2. Београд: Институт за српски језик САНУ. 73–87.
- Ружић, Владислава (2012). Фразеолошки модели у новинским насловима. У: *Српски језик, књижевност, уметност. Зборник радова са VI међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу* (ур. М. Ковачевић). 191–201.
- ФРС: Оташевић, Ђорђе (2012). *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.
- ФРХС: Матешић, Јосип (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Штрбац, Гордана и Гордана Штасни (2022). *Слика природе у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- *
- Parizoska, Jelena (2007). Pragmatički aspekti modifikacija frazema u novinskim naslovima. У: Fink-Arsovski Ž, Hrnjak A. (ured.) *Slavenska frazeologija i pragmatika*. Zagreb: KNjiGRA: 173–177.
- Škaljić, Abdulah. (1965). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

Ivana Petrović

PHRASEOLOGICAL MODIFICATIONS IN SVETISLAV BASARA'S COLUMNS

Summary

The use of phraseology by the Serbian writer and columnist Svetislav Basara is presented in this paper through analysis of examples of phraseological modifications in Basara's columns from two different sources, from the newspaper *Danas* and the newspaper *Kurir*. The analysis of phraseological modifications reveals the author's specific approach to language and the linguistic picture of the world and therefore can be used as one of the possible approaches to studying his linguistic personality. The goal of the research was to prove that the analysis of phraseological modifications can be one of the approaches in the study of the author's linguistic personality and to show that the theory of linguistic personality can be applied not only in the study of literary texts but also in journalistic discourse. Phraseological modifications were analyzed using a lexical-semantic and pragmatic approach, and classified based on the type of transformation of phraseological expressions. The analysis of modified phraseologisms extracted from Basara's columns showed that the lexical plan of phraseologism is the most susceptible to changes, and is realized as contamination, substitution, interpolation and reduction. Although less often, changes may also involve the plan of grammatical structure. The semantic level of the phraseology is also subject to changes, mainly as an intensification or concretization of the basic meaning of the phraseologism. The pragmatic approach of the analysis reveals the motivational level of the linguistic personality of the author and the pragmatic goals of using phraseological modifications in the columns. The research results showed that the author uses the same types of phraseological modifications with the same pragmatic goals in the columns from both sources, which leads to the conclusion that there were no changes at the motivational level of his linguistic personality.

KEYWORDS: phraseological modifications, journalistic discourse, linguistic personality, linguistic picture of the world, Svetislav Basara

Мср Ивана Петровић
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Србија
evepet.i@gmail.com